

Nisan/April 2025, Cilt/Volume: 15, Sayı/Issue: 1, ss. 89-98

Başvuru/Submitted: 25.02.2025

Kabul/Accepted: 06.04.2025

Yayın/Published: 29.04.2025

DOI: 10.17828/yalovasosbil.1647090

Araştırma Makalesi/Research Article

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovasosbil>

Bir Orta Tunç Çağı Skarabe Mührü

Ali Özcan*

Öz

Seyitömer Höyük, Kütahya şehir merkezinin yaklaşık 25 km. kuzeydoğusunda bir kömür havzasının üzerinde bulunmaktadır. Seyitömer Höyük'te 1989-2021 yılları arasında aralıklarla kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada Seyitömer Höyük 2010 yılı kazı çalışmalarında ele geçmiş böcek biçimli (skarabe) damga mühür konu edilmiştir. Üstten bakıldığında gübre böceğini andıran mühürler bilimsel literatürde skarabe olarak adlandırılmaktadır. Düzleştirilmiş alt kısım mührün baskı yüzeyidir. Skarabe olarak bilinen mühürlerin en erken örneklerinin antik Mısır'da üretildiği bilinmektedir. Bu tip mühürler Mısır dışında Suriye sahillerinden İspanya'ya kadar uzanan sahada üretilmiştir. Seyitömer Höyük skarabe mührü, Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen IVC tabakasında ele geçmiştir. Mührün baskısı C spiral / *363 (MAGNUS) piktogram(?)'dır. Fayanstan üretilmiş Seyitömer Höyük skarabe mührüne benzer formda ve sembole sahip mühürler Lübnan, Ürdün, İsrail'de mezar hediyesi olarak ele geçmiştir. Orta Tunç Çağı'nın erken dönemlerinde Anadolu'da fayans üretilmesi ihtimalinin güçlü olmadığı düşünülmektedir. Seyitömer Höyük eserinin benzerlerinin Suriye'nin güneyinde ele geçmiş olması, mührün Anadolu'ya ithal edildiğini düşündürmektedir. Mısır ve Suriye'ye özgü mührün, Orta Tunç Çağı'nın erken safhasında Seyitömer Höyük'te ele geçmesi ticaret yollarının bu bölgeye kadar uzandığını haber vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Seyitömer Höyük, Skarabe Mühür, Kütahya, Orta Tunç Çağı, Suriye.

A Middle Bronze Age Scarab Seal

Abstract

Seyitömer Mound is located on a coal basin about 25 km. northeast of Kütahya city center. Rescue excavations were carried out at Seyitömer Mound at intervals between 1989 and 2021. This study focuses on an insect-shaped (scarab) stamp seal recovered during the 2010 excavations at Seyitömer Mound. Seals resembling a dung beetle when viewed from above are called scarabs in the scientific literature. The flattened lower part is the printing surface of the seal. It is known that the earliest examples of the seals known as scarabs were produced in ancient Egypt. Apart from Egypt, this type of seals were produced in the area extending from the Syrian coast to Spain. The Seyitömer Mound

* Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, alioz.can@hotmail.com, 0000-0003-3531-7035.

scarab seal was recovered from Level IVC dating to the Middle Bronze Age. The imprint of the seal is C spiral / *363 (MAGNUS) pictogram(?). Seals with a form and symbol similar to the Seyitömer Mound scarab seal made of faience were found as grave goods in Lebanon, Jordan and Israel. It is not considered likely that faience was produced in Anatolia in the early Middle Bronze Age. The fact that similar artifacts from Seyitömer mound were found in southern Syria suggests that the seal was imported to Anatolia. The fact that the Egyptian and Syrian seals were found at Seyitömer Mound in the early Middle Bronze Age indicates that trade routes extended to this region.

Keywords: Seyitömer Mound, Scarab Seal, Kütahya, Middle Bronze Age, Syria.

Giriş

Anadolu’da yaklaşık olarak MÖ 1974-1720 (Erol, 2022: 324; Günbattı, 2017: 37) arasındaki zaman dilimi Asur Ticaret Kolonileri Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi Orta Tunç Çağı içinde yer alan zaman dilimini ifade etmektedir. Anadolu’da tarihi devirler Kültepe (Kayseri)’de Asur Ticaret Kolonileri Dönemi’nin başına tarihlenen çivi yazılı tabletlerin ele geçirilmesiyle başlar. Çivi yazılı tabletler Akadcanın lehçesi/diyalekti olan eski Asur dilinde, kolayca öğrenilmek ve tüccarlar tarafından kullanılmak üzere, basitleştirilmiş bir yazı sistemiyle yazılmışlardır.

Anadolu’da kullanılan bir diğer yazı çeşidi hiyeroglif yazısıdır. Anadolu hiyeroglifleri Geç Tunç (Hitit Krallığı) ve Demir (Geç Hitit) çağlarında kullanılmıştır. Hitit Krallığı’nda yaklaşık olarak MÖ 17. yüzyılın ortalarına tarihlenen kuruluş döneminden itibaren çivi yazısı kullanılmıştır. Anadolu hiyeroglifleri ise MÖ 14. yüzyıldan itibaren bir yazı çeşidi olarak sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır (Hawkins, 2003: 137). MÖ 13. yüzyıla tarihlenen Hitit kaya anıtları, mühürler, metal eserler üzerine hiyeroglif yazısı uygulanmıştır (Yiğit, 2016; Herbordt, 2005; Kıymet, 2021). Hiyeroglif yazısı, Demir Çağı’nda Geç Hitit Krallıklarında yaygın şekilde yazı biçimi olarak kullanılmıştır (Hawkins, 2000). Hitit Krallığı ve Geç Hitit Dönemlerinde kullanılan hiyeroglif yazısının kökeni günümüzde karanlıktır.

Hitit Dönemi’ne tarihlenen çok sayıda hiyeroglifli kaya anıtı Anadolu’nun güneyinde bulunmaktadır. MÖ 13. yüzyıla tarihlene kaya anıtları yazının Anadolu’nun güneyi ile ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Hitit Krallığı Döneminde kullanılan yazı, çok sayıda bilimsel yayında Luwi hiyeroglifleri olarak adlandırılmıştır. Yakın dönemde ise Anadolu hiyeroglifleri tanımı yerleşmiştir. Hiyeroglif semboller ile yazılan dil Luwicedir.

Anadolu’da “yazı” olarak tanımlanan hiyerogliflerin geçmişi MÖ 1650 tarihinden başlatılmaktadır (Hawkins, 2003: 96). Bununla birlikte Anadolu’da MÖ 1650 tarihinden daha eski dönemlere tarihlenen hiyeroglif benzeri semboller mevcuttur. M. Weeden tarafından MÖ 17-16. yüzyıla tarihlenen 77 mühür L.369/VITA, L.370/BONUS2, L.326/SCRIBA olarak 3 grupta sınıflandırılmıştır (Weeden, 2018: 52). MÖ 1650’den daha eski dönemlere tarihlenen mühür, kil bulla ve kaplar üzerinde bulunan hiyeroglif benzeri sembollerin sayısı da her geçen gün artmaktadır. Bu semboller günümüz bilimsel verilerine göre “yazı” olarak tanımlanmamaktadır. Bir obje ve imgeyi temsili çizim ile anlatan semboller çalışmamızda piktogram olarak adlandırılmıştır. Devam eden arkeolojik çalışmalar ile birlikte Orta Tunç Çağı’na tarihlenen piktogramların sayısı artmaktadır. Anadolu’da Erken Tunç Çağı’na tarihlenen toprak kaplar üzerinde sembollerin bulunduğunu belirtmek gerekir. Söz konusu işaretlerin özel mülkiyeti belirttiği veya kapların kontrolü sırasında oluşturulmuş işaretler oldukları iddia edilmiştir (Hacar ve Yener, 2020: 28 vd.). Bu şekilde MÖ 13. yüzyıla tarihlenen hiyeroglif işaretleri “logogram”, Orta Tunç Çağı’na tarihlenen semboller “piktogram” ve Erken Tunç Çağı’na tarihlendirilen bazı semboller “özel mülkiyet bildiren işaretler” olarak adlandırılmaktadır. Orta Tunç Çağı’na tarihlenen piktogramların hiyerogliflerle ilişkisine dair az sayıda bilimsel yayın yapılmıştır (Hawkins, 2011: 96, 97; Waal, 2012: Waal, 2017, 111-129; Weeden, 2018: 51-74; Poetto, 2019: 17-25).

Çalışmamızda Anadolu’da ele geçmiş skarabe (böcek biçimli) mühürler ve kökenleri hakkında bilgi verilmiştir. Seyitömer Höyük kurtarma kazılarında 2010 yılı çalışmalarında Orta Tunç Çağı tabakasında ele geçmiş piktogramlı skarabe mührü yer verilmiştir. Ayrıca Anadolu’da Orta Tunç Çağı’na tarihlendirilen piktogramlı mühürlerin kökeni hakkında değerlendirme yapılmıştır.

1. Skarabe Mühürler

Gübre böceği biçimli mühürler, bilimsel literatürde skarabe olarak adlandırılmaktadır. Skarabe mühürlerin üst kısımları gübre böceği biçimli, alt kısımları ise özel olarak şekillendirilmiş baskı yüzeyinden oluşmaktadır. Skarabe böceğinin baş, kanat ve bacak detayları pek çok mühürde ince işçilikle belirtilmiştir. Uzunlukları çoğunlukla 1-3 cm arasındadır. Skarabe biçimli eserlerin en eski örneklerinin antik Mısır'da ortaya çıktığı bilinmektedir. Skarabe biçimli mühürler, antik Mısır'da MÖ 2500 tarihinden sonra görülmeye başlamaktadır. MÖ 2200'den sonra skarabe böceği şekilli pek çok eser üretilmiştir (Ward, 1994: 186, 187). Muska, mühür ve ziynet eşyaları (yüzük, bilezik, kolye, boncuk), skarabe şekilli olarak üretilen eserlerden bazılarıdır.

Skarabe biçimli mühürler sırlı steatit, yarı değerli taşlar, fayans, ahşap cam ve camısı malzemelerden üretilmiştir (Ilin-Tomich, 2023: 11). Suriye'den İspanya'ya uzanan coğrafi sahada üretilen antik dünyanın uluslararası popüler objeleri olmuşlardır. Skarabe biçimli mühürler ise antik devirlerde çokça üretilen eserlerdendir. Bu tip mühürler, Mısır dışında Akdeniz çevresindeki ülkelerde çokça üretilmiştir (Liszka, 2015: 6). Mısır ve Filistin'de Orta Tunç Çağı boyunca skarabe damga mühür olarak üretilmiştir (Ward, 1994: 191). Skarabe mühürler, mezarlara hediye olarak bırakılan objelerdir (Giveon, 1985: 22-109).

Skarabe mühürlerde gübre böceğinin önemli parçaları tasvir edilmiştir (Bk. Figür IV; Ilin-Tomich, 2023: 15).

Mısır tanrısı Khepri skarabe ile temsil edilmektedir. Mısır kültüründe skarabe, doğumun, yaşamın, özellikle sonsuz ikinci yaşamın ve güneş tanrısının sembolü olarak bilinmektedir (Ward, 1994: 188; Liszka, 2015: 6). Skarabe sembolü, Mısır hiyerogliflerinde logogram olarak da kullanılmıştır (Newberry, 1933: 53-54).

2. Seyitömer Höyük Skarabe Mührü

Seyitömer Höyük, Kütahya şehir merkezinin yaklaşık 25 km. kuzeybatısında bir kömür havzasının üzerinde bulunmaktadır. Höyükte kurtarma kazıları 1989 yılından Eskişehir Müzesi Müdürlüğü; 1990-1995 yılları arasında Afyon Müzesi Müdürlüğü; 2006-2014 yılları arasında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. A. Nejat Bilgen'in bilimsel başkanlığında; 2019-2021 yılları arasında Kütahya Müzesi Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Günümüzde höyükte herhangi bir arkeolojik çalışma yürütülmemektedir. Arkeolojik çalışmaların neticesinde Seyitömer Höyük, Eski Tunç Çağı'nın II. evresinden başlayarak Roma Dönemi'ne uzanan zaman dilimi arasında yerleşim gördüğü anlaşılmıştır.

Seyitömer Höyük 2010 yılı kazı çalışmaları sırasında bir adet skarabe mühür ele geçmiştir (Kazı Etüd No: 2323; Figür I-V). Mühür, kazı envanter kayıtların göre K/13 plan karesinin güneyinde 4 numaralı mekan içinde bulunmuştur. (Figür V, Bilgen, 2011: 477-480, Res. 321) Mührün bulunduğu Seyitömer Höyük IVC tabakası, Orta Tunç Çağı'nın erken evresine, MÖ 20-19. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Bilgen, 2015: 8; Bilgen, N. ve Z. Bilgen, 2015: 61 vd.).

Skarabe mühür, fayanstan üretilmiştir. Camgöbeği renkte ve sağlamdır. Mührün tepe kısmı dışbükey şekillidir. Üstte, orta kısımdan kazıma çizgi ile ikiye ayrılmış olup bir bölümünde (protonum) üçgenimsi iki sığ oyuk (plate), diğer bölümde ortadan ikiye bir çizgi ile ayrılmış ve çizginin her iki yanında dışa açılan birer çizgi ile kanatlar (elytron, Bk. Figür I, V) belirtilmiştir. Suture kısmına paralel iki yiv bulunmaktadır (Bk. Figür I, V). Gövdesi ise elips formudur. Taban kısmındaki baskı yüzeyi düzdür. Mührün ortasında ip geçirilmek için açılmış yatay dairesel delik mevcuttur. Bu şekilde boyunda asılarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Uzunluğu 1,3 cm, genişliği 0,9 cm, yüksekliği 0,8 cm'dir. Mührün alt baskı yüzeyinde bir adet kabartma, volüt bezeme vardır. Baskı alanı çevresi, kabartma bir çizgi şeklinde sızdırmaz kenar ile çevrelenmiştir. Sızdırmaz kenar, A. Ilin-Tomich'in baskı yüzeyi tipolojisine göre düz sınırlı ve 3a olarak sınıflandırılmaktadır (Ilin-Tomich, 2023: 24, 3a). Mührün baş kısmı, plate tek yiv ile gösterilmiş (Bk. Figür I, V) tip olarak benzerleri A3 olarak sınıflandırılmıştır (Ilin-Tomich, 2023: 26-27). Yan yüzeyi dikkate alınarak arkaya uzanan tek yiv ile önde bulunan üst üste üç yiv ile e5 olarak sınıflandırılabilir (Ilin-Tomich, 2023: 28-29).

Fayanstan üretilmiş Seyitömer skarabe mührü Orta Tunç Çağı'na denk gelen IVC (MÖ 20-19. yüzyıl) tabakasında ele geçmiştir. Höyüğün Erken Tunç Çağı tabakalarında da fayans eserler açığa çıkarılmıştır. Seyitömer Höyük'te IVB tabakası (MÖ 2350-2150)'nda fayanstan üretilmiş hayvan

figürlü boncuklar ele geçmiştir (Ünan, 2024: 17-19). Ayrıca fayanstan üretilmiş 10 adet silindir mühür saray kompleksi içinde değerlendirilen ana oda içinde (IVB tabakası) bulunmuştur (Okatan, 2019: 14). Anadolu'da Eski Tunç Çağı'nda fayans üretim atölyesinin bulunduğu dair veri mevcut değildir (Dardeniz ve Öztan, 2020: 837-886; Ünan, 2024: 20). Orta Tunç Çağı'na tarihlenen fayans üretim atölyesinin varlığı ihtimal olarak kabul edilmektedir (Dardeniz ve Öztan 2020: 838 vd.). Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı başlarında Anadolu'da fayans üretildiğine dair kesin verilerin bulunmaması fayanstan üretilmiş Seyitömer Skarabe mührünün ithal olduğunu düşündürmektedir.

Mührün baskı yüzeyinde yer alan volüt sembole benzeyen *363 (MAGNUS) piktogramı(?) “büyük” anlamına gelmektedir.

Seyitömer Höyük skarabe mührünün baskı yüzeyindeki sembolün benzerlerini taşıyan mühürler arkeolojik çalışmalar neticesinde çok sayıda ele geçmiştir. Her iki uçta C spiral sembol bulunan bir adet mühür, Tell Fadous-Kfarabida (Lübnan)'da Orta Tunç Çağı'nın erken evrelerine tarihlenen tabakada 736 numaralı mezarda ele geçmiştir. C spiral semboller arasında ortada üç ayrı sembol mevcuttur. (Ahrens, 2020: 441, F.33). Dschabal al-Hawayah (Ürdün)'da Orta Tunç Çağı'nın sonuna (MÖ 1640-1500) tarihlenen skarabe mührün baskı yüzeyinde benzer C spiral sembol bulunmaktadır. Mührün baskı yüzeyinde C spiral toprak kabı andıran sembol ile birlikte uygulanmıştır (Eggler ve Keel, 2006: 152: 153, No. 4). Rishon, le-Zion (İsrail)'de Orta Tunç Çağı'na tarihlenen mezar buluntusu olarak ele geçen skarabe mührün elips biçimli baskı yüzeyinin her iki kısmında C spiral sembol bulunmaktadır (Ben-Tor, 2018: 573, 574, Scarab 40). Petab Tiqvah (İsrail) Müzesi'nden çıkarılmış steatit skarabe mührün (MÖ 1950-1650) baskı yüzeyinde içi içe geçmiş çok sayıda C spiral tasviri bulunmaktadır. Mührün baskı yüzeyi C spiral figürlerden oluşmaktadır (Giveon, 1988: 42-44, No. 34). Tall al-Husn (Ürdün) skarabe mührünün baskı yüzeyinde iki adet C spiral tasvirli 62 numaralı mezar buluntusu MÖ 1640-1550 arasına tarihlenen tabakada ele geçmiştir (Eggler ve Keel 2006: 220, 221, No. 47). Pella (Ürdün)'da Orta Tunç Çağı mezar buluntusu skarabe mühür üzerinde iki C spiral bezeme bulunmaktadır (Richards, 1992: 114, 115). Wadi Abu an-Naml (Filistin) kökenli olduğu ifade edilen baskı yüzeyinde, merkezde 6 adet C spiral sembol ile etrafı çok sayıda spiral semboller bulunan mühür Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir (Eggler ve Keel, 2006: 479, No. 1). Tell el-Ajjul (Filistin)'de Hiksos Dönemi (MÖ 17-16. yüzyıl)'ne tarihlenen baskı yüzeyinin her iki ucunda C spiral ve ortada spiral bezemeli iki adet mühür; baskı yüzeyinde iç içe geçmiş çok sayıda C spiral sembol bulunan bir adet skarabe mühür ele geçmiştir (Giveon, 1985: 90, 91, No. 83, 85, 88). Lidar Höyük (Şanlıurfa)'te Orta Tunç Çağı'na tarihlenen 126 numaralı mezar buluntusu olarak bırakılmış, baskı yüzeyinin her iki kısmında C spiral semboller bulunan skarabe mühür ele geçmiştir. İki adet C spiralin ortasında spiral sembol bulunmaktadır (Kaschau, 1999: 266, Lev. IX, 126-4). Yukarıda verilen mühürler sadece C spiralin uygulandığı ve C spiralin önüne başka sembollerin uygulanması ile oluşmuş iki farklı tipte üretildikleri dikkati çekmektedir. Bu tasvir biçimi *363 (MAGNUS) kullanımına benzemekte ve Geç Tunç Çağı'nda C spiralin sembolik anlamı konusunda fikir vermektedir. Seyitömer Höyük skarabe mührünün benzerleri Suriye'nin güneyinde Ürdün, Lübnan, İsrail ve Filistin'de Orta Tunç Çağı mezarlarında ele geçmiştir. Anadolu'da Lidar Höyük dışında baskı yüzeyinde benzer sembol taşıyan eser ele geçmemiştir.

Anadolu'da Orta Tunç Çağı'na tarihlenen az sayıda skarabe mühür ele geçmiştir. Seyitömer Höyük eserine baskı yüzeyinde piktogramların bulunması yönüyle benzeyen Skarabe fayans mühür, Eskişehir'deki Çavlum mezarlığında 51 numaralı mezarda ele geçmiştir (Bilgen, 2005: 162, Kat. No. 408; Env.No.01/68; Lev. XLVIII/2a-d). Çavlum'da ele geçen mühür MÖ 18. yüzyılın ortalarına tarihlenmiştir (Bilgen, 2005: 39). Mührün baskı yüzeyinde üstte yer alan piktogram Ω (OMEGA) tanrı Ninhursag olarak okunmuştur (Bilgen, 2005: 37, 38). Altta yer alan sembol ise *360 (DEUS) tanrı(?) logogramına benzemektedir.

Çavlum mührü, Mısır stilinde skarabe mühür olarak üretilmiş olsa da baskı yüzeyinde bulunan Ω sembolü Mezopotamya kökenli tanrıça Ninhursag'ı (Boehmer ve Güterbock, 1987: 41, Abb. 27u) ifade eden semboller yer almaktadır. Mısır dışında üretilen skarabe mühürlerin baskı yüzeylerinde, üretildikleri coğrafi bölgeye özgü motifler yer almaktadır.

Çavlum skarabe mührüne benzer piktogramlı mühür baskıları Karahöyük (Konya), Gordion, Alişar, Acemhöyük, Kale Nisar, Kaniş Ib, Tell Fara, Tell Jerishe ve Tell Asmar'da ele geçmiştir (Boehmer ve Güterbock, 1987: 41; Keel, 1994: 208).

Anadolu'da Orta Tunç Çağı'nda ele geçen skarabe mühürler üzerinde yer alan piktogram olarak tanımlayabileceğimi sembollerden Ω (omega) tanrı Ninhursag ve Mezopotamya ile ilişkilidir. Bununla birlikte Suriye'de çok sayıda merkezde Ω sembolü mühür ele geçmiştir (Keel vd., 1989: 47-49). *363 (MAGNUS) ile ilişkilendirebileceğimiz C spiral semboller ise Suriye coğrafyası ile ilişkilidir.

MÖ ikinci bin yıla tarihlenen Suriye'de ele geçen silindir mühürlerin pek çoğunda yer alan sahnelerde Mezopotamya ve Mısır kökenli motifler bir arada bulunmaktadır (Meek, 1943: 24). Orta ve Geç Tunç Çağı, Suriye silindir mühürleri üzerinde ANKH sıklıkla tasvir edilen semboller arasındadır. Söz konusu sembollerin Mısır stilinde yapıldıkları belirtilmiştir (Teissier, 1996: 158). Anadolu'da görülen ANKH sembolünün Suriye üzerinden Anadolu'ya aktarıldığı düşünülmektedir (Özkan, 2007: 92, 93).

Değerlendirme ve Sonuç

Skarabe mührün benzerleri Suriye'nin güneyinde Ürdün, Lübnan, Filistin ve İsrail'de mezar buluntusu olarak ele geçmiştir. Seyitömer Höyük mührü ise bir yapının tabanında ele geçmiştir. Mührün buluntu yerine bakılarak günlük kullanım için üretildiği düşünülebilir. Mührün mezar buluntusu olarak ele geçmemiş olması daha ziyade ticaret ile ilişkili olduğunu düşüncesini akla getirmektedir.

Skarabe biçimli mühürler antik Mısır medeniyetine özgü eserlerdir. Akdeniz'i çevreleyen ülkelerde de çok sayıda üretilmiş popüler objelerdir. Skarabe biçimli mühürlerin Mısır dışında tüm Yakındoğu ülkelerinde üretilmiş oluşundan hareketle, Kütahya'da ele geçen mührün nerede üretildiği konusunda fikir beyan etmek güçtür. Seyitömer skarabe mührünün malzemesi fayanstır. Anadolu'da ele geçen Erken ve Orta Tunç Çağı'na tarihlenen fayans örneklerinin üretim merkezlerinin Anadolu dışında olduğuna dair görüşler mevcuttur. Orta Tunç Çağı'nın erken safhalarında Anadolu'da fayans üretim merkezinin bulunması günümüzde ihtimal olarak kabul edilmektedir. Seyitömer skarabe mührünün Orta Tunç Çağı'nın erken evresine ait oluşu Anadolu dışında üretilmiş olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Seyitömer Höyük'te ele geçen Erken Tunç Çağı'nın III. evresine tarihlenen silindir mühürler ve Orta Tunç Çağı'na tarihlenen silindir mühür (Okatan, 2019: 15-22, Lev. VI-VIII; Bilgen vd., 2021: 306-308) ile bu çağlarda Mezopotamya, Anadolu arasındaki ticaretin varlığını ortaya koymaktadır. Öte yandan Seyitömer Höyük'ün Mezopotamya ile ticari ilişkileri vurgulanmıştır (Bilgen vd., 2021; Özcan, 2022: 265; Özcan-Bilgen 2024: 6).

Mührün baskı yüzeyinde yer alan C spiral / *363 (MAGNUS) sembolünün benzerlerinin Suriye'de ele geçmesi, mührün Anadolu'ya Suriye'den ithal olması ihtimalini akla getirmektedir. Seyitömer Höyük skarabe mührünün, Anadolu'ya Suriye'den tacirler tarafından getirilmiş olması ihtimali kuvvetlidir. Suriye'de çok sayıda mühür üzerinde görülen ANKH sembolünün Anadolu'da MÖ 13. yüzyıl logogramlarından *369 (VITA) ile benzerliği vurgulanmıştır. Benzer şekilde Seyitömer Höyük mührü baskı yüzeyinde yer alan C spiral sembol MÖ 13. yüzyıl logogramı *363 (MAGNUS)'e benzerdir. Mezopotamya tanrıçası Ninhursag'ın sembolize ettiği kabul edilen mühürler Suriye ve Anadolu'da ele geçmiştir. Orta Tunç Çağı skarabe mühürleri üzerinde Ω (OMEGA) ve *360 (DEUS) logogramlarına benzer sembollerin ele geçmesi Anadolu'da MÖ 13. yüzyıldaki bazı sembollerin kaynağının Mısır ve Suriye kökenli olabileceğini düşündürmektedir.

Höyük'te ele geçen fayans hayvan biçimli boncuklar ve fayans skarabe mührü Seyitömer Höyük'ün Suriye ve güneyi ile de ticari ilişkilere sahip olduğuna dair veri sağlamaktadır.

Seyitömer Höyük buluntularına bakılarak Erken Tunç Çağı'nın III. evresi ve Orta Tunç Çağı'nda Anadolu, Mezopotamya ve Suriye arasında ticaret yoluyla etkileşimin mevcut olduğunu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Ahrens, A. (2020). *Aegyptiaca in der nördlichen levante eine studie zur kontextualisierung und rezeption ägyptischer und ägyptisierender objekte in der bronzezeit*. Leuven: Peeters.
- Ben-Tor, D. (2018). *Scarabs*. Yosi Levy ve Raz Kletter (Ed.), *The Middle Bronze Age II Cemeteries Volume I/2: Finds and Conclusions içinde* (557-620 ss.). Münster: Zaphon.
- Bilgen, A. Nejat (2005). *Çavlum Eskişehir/Alpu Ovası'nda bir orta tunç çağı mezarlığı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bilgen, A. N. (2011). *Seyitömer höyük kazısı ön raporu (2006-2010)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi TKİ.
- Bilgen, A. N. (2015). Giriş. A. Nejat Bilgen (Ed.). *Seyitömer Höyük I içinde* (7-8 ss.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Bilgen, Z., Kuru, A., Yüzbaşıoğlu, N., Özcan, F. Ç., Çırakoğlu, S. ve Silek, S. (2012). *Seyitömer höyük 2010 kazısı. 33. kazı sonuçları toplantısı (Malatya 23-28 Mayıs 2011)*. 1. Cilt, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 233-255.
- Bilgen, A. N. ve Bilgen, Z. (2015). *Orta tunç çağı yerleşimi (IV. Tabaka)*. A. Nejat Bilgen (Ed.), *Seyitömer Höyük I içinde* (61-118 ss.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bilgen, A. N., Bilgen, Z., Okatan, M. H., Usta, R. B. ve Uygun, B. (2021). *New evidence of the cultural relationship between inner north-west Anatolia and northern Syria-Mesopotamia during the early and middle bronze ages: Exceptional finds from Seyitömer Höyük*. Fikri Kulakoğlu, Guido Kryzat, Cécile Michel (Ed.). *Cultural Exchanges and Current Research at Kültepe and its Surroundings Kültepe, 1-4 August, 2019 içinde* (293-323 ss.). Turnhout: Brepols.
- Dardeniz, G. ve Öztan, A. (2020). *Acemhöyük fayans ve frit eserleri üzerine arkeolojik ve arkeometrik değerlendirmeler*. *Belleten* 84(301), 837-886.
- Eggler, J. ve O. Keel (2006). *Corpus der siegel-amulette aus jordanien vom neolithikum bis zur perserzeit*, Academic Press Fribourg Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen.
- Erol, H. (2022). *Eski Asur devrinde Anadolu'da kalay ticareti*. XVIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 1-5 Ekim 2018), IV. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 323-340.
- Giveon, R. (1985). *Egyptian scarabs from western asia from the collections of the British Museum*. Freiburg: Universitätsverlag Freiburg Schweiz Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen.
- Giveon, R. (1988). *Scarabs from recent excavations in Israel*. Freiburg: Universitätsverlag Freiburg Schweiz Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen.
- Günbattı, C. (2017). *Kültepe-Kaniş. Anadolu'da ilk yazılı belgeler*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Hacar, A. ve Yener, K. A. (2020). *Anatolian pot marks in the 3rd millennium bc: Signage, early state formation, and organization of production*. *Adalya* 23, 25-58.
- Hawkins, J. D. (2000). *Corpus of hieroglyphic luwian inscriptions, Volume. I: Inscriptions of the Iron Ages*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Hawkins, J. D. (2003). *Scripts and texts*. H.C. Melchert (Ed.), *The Luwians içinde* (128-169 ss.). Leiden: Brill.
- Hawkins, J. D. (2011). *Anadolu'daki ilk hiyeroglif işaretler(?)*. F. Kulakoğlu, S. Kangal (Ed.). *Anadolu'nun Önsözü. Kültepe-Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da içinde* (96-97 ss.). İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- Herbordt S. (2005). *Die Prinzen-und beamtensiegel der hethitischen grossreichszeit auf tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa-mit kommentaren zu den siegelinschriften und hieroglyphen von J. David Hawkins*, Mainz: Verlag Philipp von Zabern Mainz am Rhein.

- Il'in-Tomich, A. (2023). Egyptian name scarabs from the 12th to the 15th dynasty geography and chronology of production. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Keel, O., Keel-Leu, H. ve Schroer, S. (1989). Studien zu den Stempelsiegeln aus Palästina/Israel. Band II. Freiburg: Universitätsverlag Freiburg Schweiz Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen.
- Keel, O. (1994). Studien zu den Stempelsiegeln aus Palästina/Israel. Band IV, Freiburg: Universitätsverlag Freiburg Schweiz Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen.
- Kıymet, K. (2021). Anadolu'da M.Ö. 2. binde üretilen çivi yazılı ve hiyeroglifli madeni eserler. Oannes 3(1), 189-233.
- Liszka, K. (2015). Scarab amulets in the Egyptian collection of the Princeton University Art Museum. Record of the Art Museum, Princeton University 74, 4-19.
- Meek, T. J. (1943). Four Syrian cylinder seals. Bulletin of the American School of Oriental Research 90, 24-27.
- Okatan, M. H. (2019). Seyitömer höyük erken tunç çağı III silindir mühürleri. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Özcan, A. (2022). Çekiç başlı bir orta tunç çağı mührü. E. Türe (Ed.), 14. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Sosyal ve Eğitim Bilimleri (21-22 Ağustos 2022), Asos Yayınları, 263-268.
- Özcan, A. ve Bilgen, A. N. (2024). Hiyeroglifli (?) bir orta tunç çağı mührü. Tarih'in Peşinde 31, 1-10.
- Özkan, S. (2007). Ülkemizde bulunmuş eski Mısır eserlerine göre Anadolu-Mısır ilişkileri, Tarih İncelemeleri XXII(1), 77-116.
- Poetto, M. (2019). A hieroglyphic graffito on a pitcher from Kültepe. S. de Martino, M. Marazzi, C. Mora (Ed.). News from the lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research içinde (17-25 ss.), Milano: Suor Orsola University Press.
- Richards, F. V. (1992). Scarab seals from a middle to late bronze age tomb at Pella in Jordan. Freiburg: Universitätsverlag Freiburg Schweiz Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen.
- Ünan, N. (2024). Seyitömer Höyük'te ele geçirilen bir grup hayvan figürlü boncuk üzerine değerlendirme. Lycus 10, 15-24.
- Waal, W. (2012). Writing in Anatolia: The origins of the Anatolian hieroglyphs and the introductions of the cuneiform script. Altorientalische Forschungen 39, 287-315.
- Waal, W. (2017). How to read the signs: The use of symbol, marking and pictographs in Bronze Age Anatolia, A. M. Jasink, J. Weingarten, S. Ferrara, (Ed.). Non-scribal Communication Media in the Bronze Age Aegean and Surrounding Areas. The Semantics of A-Literate and Proto-Literate Media (Seals, Potmarks, Mason's Marks, Sealimpressed Pottery, Ideograms and Logograms, and Related Systems) içinde (111-129 ss.), Firenze: Firenze University Press.
- Ward, W. A. (1994). Beetles in Stone: The Egyptian scarab. The Biblical Archaeologist 57(4), 186-202.
- Weeden, M. (2018). Hieroglyphic writing on old hittite seals and sealings? Towards a material basis for further research. S. Ferrara, M. Valério (Ed.). Paths into Script Formation in the Ancient Mediterranean Paths into Script Formation in the Ancient Mediterranean içinde (51-74 ss.), Roma: Edizioni Quasar.

Beyan ve Açıklamalar

Teşekkür: Skarabe mührün kazı envanter kaydı ve fotoğraflarını paylaşan Prof. Dr. A. Nejat Bilgen'e içten teşekkürlerimi sunarım.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Ali Özcan). Araştırma ikincil verilere sahip bir çalışma olduğu için etik beyana gerek yoktur.

Yazar Katkısı: Kavram/fikir, veri toplama/işleme, analiz, yazım ve eleştirel inceleme ve düzenleme Ali Özcan (katkı oranı %100) tarafından yapılmıştır. Yazar makalenin yayınlanan versiyonunu okumuş ve kabul etmiştir.

Finansman: Bu çalışma herhangi bir fon desteği almamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemektedir.

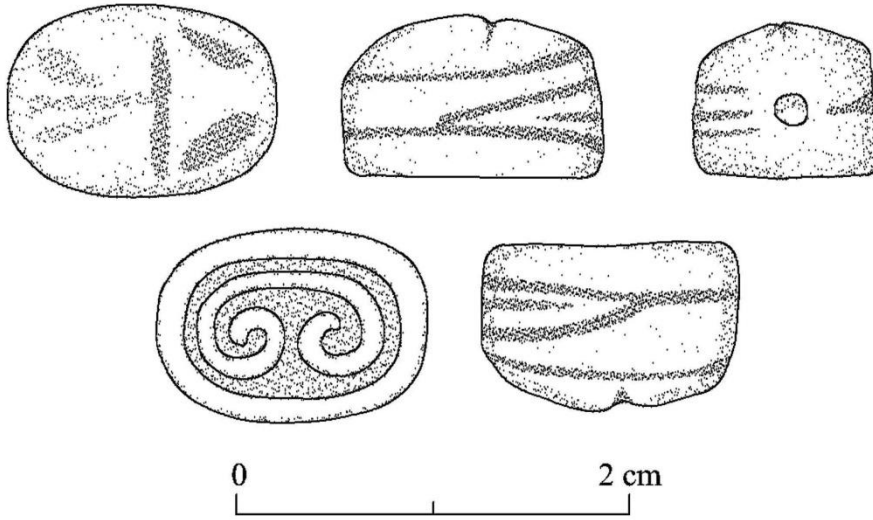
İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Lisans: CC BY-NC 4.0

Figür I. Skarabe Mührü.

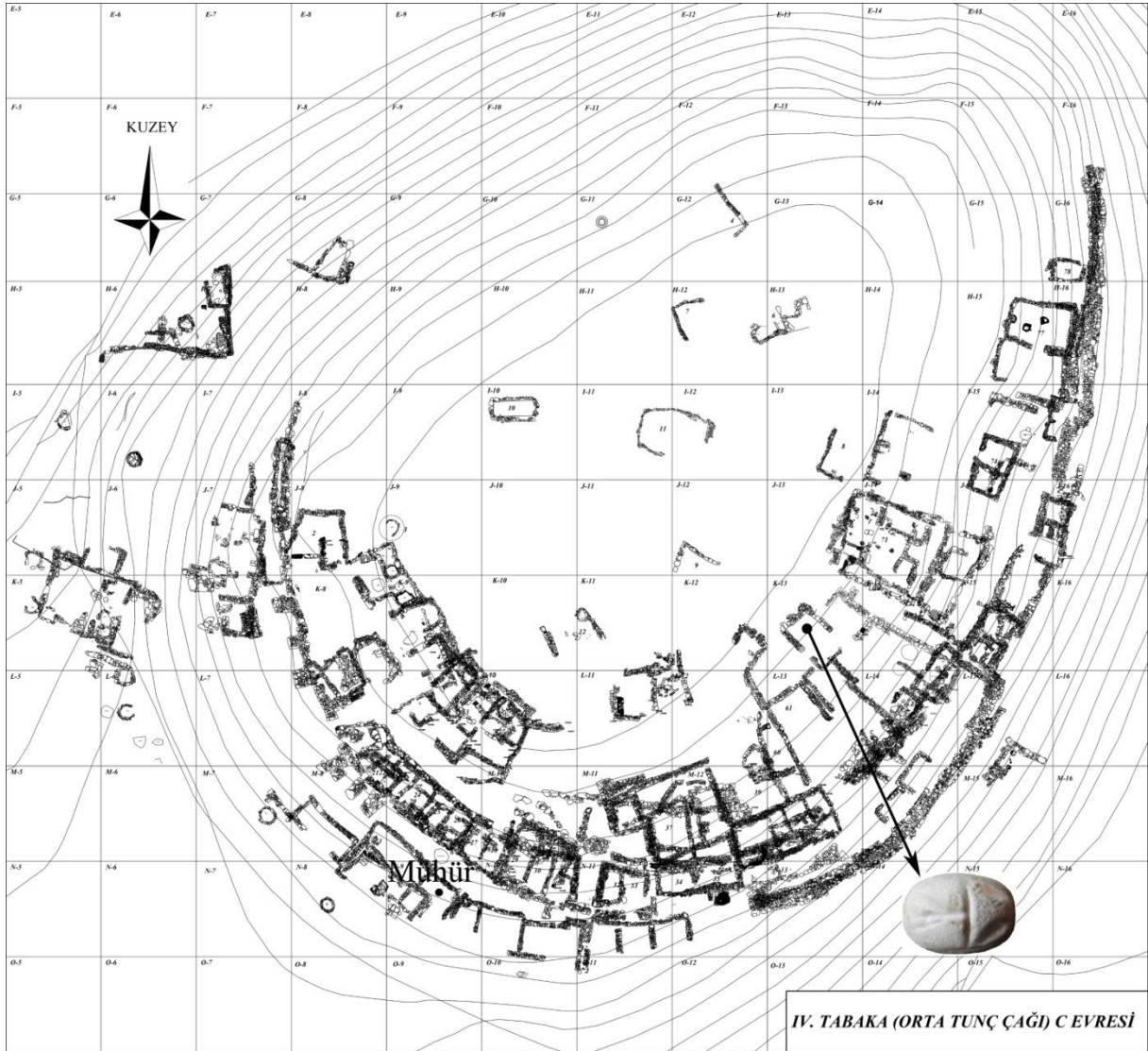
Figür II. Skarabe Mührün Çizimi.

Figür III. Sakarabe Mührü ve Baskısı (Bilgen vd. 2012: 251, Res. 3)

Figür IV. Skarabe Mührü Kısımları. 1. Plaka, 2. Klypeus, 3. Baş, 4. Boynuz, 5. Pronotum, 6. Sütür, 7. Elitron, 8. Ön bacak, 9. Orta bacak, 10. Arka bacak (İlin-Tomich, 2023: 15)

Figür V. Seyitömer Höyük IVC Tabakası (Bilgen, A.N. ve Z. Bilgen, 2015: 63, Fig. 71)